

Peremi vegetáció

Kiss Tibor Noé: *Aludnod kellene*. Magvető, Budapest, 2014

Kiss Tibor Noé második, *Aludnod kellene* című kötete a 85. Ünnepi Könyvhétre jelent meg. A nem teljesen fiktív történetet elbeszélő regény nem szokványos címét olvasva felmerül a kérdés, inkább aludnunk kellene-e a könyv olvasása helyett? A szerző ugyanis olyan témával foglalkozik, mellyel az emberek többsége vagy nem is szembesül, vagy közömbös irányta. Olyan kérdéseket fogalmaz meg, melyeket sokan nem mernek feltenni: mit tud kezdeni a társadalom a mélyszegénységben élő emberekkel? Ki lehet kerülni egy ilyen milióból?

Első, *Inkognitó* című könyvében Kiss Tibor Noé a transzneműség problematikáját járja körül, melyben a felnőtté válást kísérhetjük nyomon egy férfitestbe zárt nő perspektívájából. Mélyebb betekintést nyerhetünk abba a világba, amelyet eddig csupán a felszínes médiaaspektusokból láthattunk. Második regényében egy privatizáció utáni majorsági telepen „ott felejtett” emberek hétköznapijait mutatja be, akik elszigetelten élnek: „De a telepre soha nem tévedt egyetlen idegen sem. Kétféleképpen kerülhetett oda valaki. Hozták vagy küldték” (44). Egy olyan zárt világ tárul elénk, amelyen belül még egy zárt világ létezik, az intézeté. Az idősek otthonaként működő, elmeegógyintézetként is funkcionált, mára szenvedélybetegek számára fenntartott létesítmény lakóival a telepiek csak kivételes esetekben érintkeznek. A bentlakóknak még igazi nevük sincs (Féllábú, Herceg, Cérna és Tüdőbajos). Mintha egy hierarchia épülne fel e két világ viszonylatában, ám a kötet végére kiderül, a telepi emberek és az intézetben lakók világa között nincs különbség, nem tudnak szabadulni környezetükből.

Kiss Tibor Noé második regénye hét, egymáshoz lazán kapcsolódó fejezetre tagolódik, melyben nem követi a lineáris időkezelést, ennek eredményeképpen bárhol felüthetnénk a könyvet. Mindez nem jelent megkomponálatlanságot, nagyon is átgondolt a kötet szerkezete. Ahogyan a

szerző fogalmazott, „az egyes fejezeteket a hangulatuk alapján pontozva egy lassan kisimuló EKG-t kapott”.¹ A hét fejezetben hét szereplő életét ismerhetjük meg. Egyrészt a jelenben járunk, vagyis a rendszerváltás utáni időkben, másrészt több helyen jelenik meg a múlt, melyből értesülünk egy-egy szereplő életútjáról. Előző kötetének, az *Inkognitónak* a narrációjával ellentétben, a történetek nem érnek egymásba, a bárhonnán való olvasás még inkább a mozdulatlanság érzetét kelti. Szintén az állókép hatását erősíti, hogy az író nominális mondatokat használ: „Villódzó kijelző, sötétképek. Pixelek, szétdobált ikonok. Lomtár. Porlepte könyvespolc. Kulcscsomó az asztalon. Lila gumigömb a kulcskarikán. Összegyűrt vászonzebkendő. Üres féldecis üveg” (127).

Az *Aludnod kellene* a társadalom számára „használhatatlan” emberekről szól, akiknek a közelmúltban még a politika megmondta, mit kell tenniük, így belátható jövőképet vetítve eléjük. Ám mára, a megváltozott helyzetben, nincs tervük még a holnapi napra sem. Az időről, napszakról csupán néhány leírás ad útmutatást, ami korántsem jelenti azt, hogy megtudhatjuk pontosan, mikor történt egy-egy esemény. A jelen az egyetlen idő, „[a] telepen senki sem hordott órát, nem mérte az időt. Cigarettaól cigarettáig, etetéstől etetésig, napkeltétől napnyugtáig teltek a percek” (68). A társadalmi állapot megváltozását, a rendszerváltás utáni helyzetet meg tapasztaló, elszenvető szereplők mindennapjait mára már a statikusság jellemzi. „Ugyanolyan nap volt, mint a többi. Mint amilyen az előző, az azt megelőző, és amilyen a következő is lesz” (61). Az itt élő emberek életében nincs egy olyan esemény, amelyre várnának, mégis szeretnének hinni abban, hogy ez csupán egy átmeneti helyzet: „Közben azt is érezte, hogy ez nem a valóság, hanem csak valami kivételes állapot, ami hamar elmúlik majd” (20). De az idilli múltnak sem találjuk nyomát, még a gyermekkor emlékei sem szépülnek meg az idő távlatában. „Visszaszámolta a napokat, amikor megtudta, hogy vándorcirkusz érkezik a városba. Lenyűgözte a reklámtábla a vicsorgó fekete párduccal és a majmokkal. Ehhez képest a városszéli parkolóban csak egy láncrea vert elefánt dülöngélt révülten előre, hátra” (85). Ennek ellenére az elmúlt idők fontos szerepet töltenek be a szereplők életében, ahogyan Gulyás Feri „múltja mindig kéznél volt” (22), de azonnal degradálódik is, mert csupán egy cipősdobozban elfér. Ha nem is szépül meg a múlt, de legalább elviselhető. A jövő szót teljesen törölték szótárukból. Pótcselekvésekkel ütik el idejüket, kártyáznak, isznak és egymást utálják. Éjjelenként pedig „[a] telepen mindenki álmatlanságtól

¹ <http://librarius.hu/2014/10/03/szocialis-erzekenyseg-leshataron/> (A letöltés ideje: 2014. 11. 24.)

szenvedett. Az emberek évek óta virrasztottak, mindenki a maga halottját siratta” (16), a telep melletti kiserdőben kóborogtak, maguk sem tudva, miért.

Pongrácz Antal privatizálta a telepet, és ebből elsőre úgy tűnhet, ő képviseli a hatalmat, később azonban kiderül, nem különbözik sokban a telepen élőkétől. Ő is utál itt élni, de mégsem képes elhagyni a telepet. Alakjában a kapitalizmus figurája jelenik meg, aki felvásárolta ugyan az állami gazdaságot, de azután lassanként eladott mindent. Először a jegenyefáktól szabadult meg, majd a földeket is eladta, melyeken most csak gaz nő. Gulyás Feri társadalomkritikája a következőképpen hangzik: „Milyen világ az, ahol valaki csak úgy eladja a mi jegenyefáinkat...” (61). Szebeni Miska, az intézetben dolgozó meleg ápoló ugyan nem tartozik szervesen a mindennapjaikkal küzdő telepiek közé, azonban ő is inkább elmene-kül a valóság elől, a virtuális világban keresi társát, hiszen „[a]z interneten minden könnyebb volt, nem kellett magáról vagy a munkájáról beszélnie, csak a szexről” (97). Az intézetben élők közül kizárólag Harangozó Pál történetét ismerhetjük meg. Kiderül róla, hogy egy autóbaleset során veszítette el a lábát, és hét éve él az intézet falai között. A többi lakó életútja, intézetbe kerülésének oka homályban marad.

A regény figurái a létminimum alatt vegetáló emberek, akik önnönmagukba bezárt személyiségek. Nem képesek cselekedni, csak bábok, melyeket az élet mozzgat láthatatlan madzagon. A társadalom is csak akkor kíváncsi rájuk, ha egy kis nugátért és zacskós levesért cserébe a megfelelő rubrikába kapnak tőlük egy ikszet. A kismimizett, magára hagyott kismember sorsa nem érdekli a hatalmat, kivéve a választások közeledtét, ami azt is indukálja, hogy náluk ezt az üres helyet, a társadalomból való kizártságot az ösztönök töltik ki, hiszen nem nyílik alkalmuk egészséges közösségi kapcsolatok kialakítására. A szereplők felcserélhetővé válnak, mindegyikük iszákos, hasonló problémáik vannak, melyekből nem tudnak kilábalni, és a korosztályok közötti különbségek elmosódása is rásegít erre: „Alig múlt harmincöt éves, de a halántéka fölött megjelentek az első ősz foltok. És a többi, lyukas fogak, hasogató derék, állandó köhögés. Néha a fotelágyról is alig tudott felkelni. Tatár Pista már visszafelé számolta az időt” (68). Nem létezik konfliktus sem, melyet meg kellene oldani, bár többen is meghalnak, nem veszi kezdetét nyomozás. Az eseménytelenség tekinthető a könyv legfőbb jellemzőjének. „A telepet még a szél is elkerülte” (72), de a színek is kikoptak, „[p]or, sár, vakolat, minden szürke. Szürke volt a marha, a kutya pofája, szürke volt a disznó is a kosztól” (114). Az illúziót a színes tévé testesíti meg, „[o]lyan színeket láttak a képernyőn, amilyeneket a telepen soha” (114). A cselekménynélküliségben a környezetet

leírásai nagyobb helyet kapnak, melyet arra használ fel az író, hogy még nagyobb feszültséget teremtsen: „A távvezetékek hangosan sercegetek. Az emberek feje belefájdult, a vastraverzek környékén felgyorsították lépteiket. Úgy érezték, megtévelyednek a folyamatos zúgástól” (59). A monotonitásban a test is tárgyiasulni látszik, melyet a lélek is lassan követni bizonyul. Tatár Pista megöli, majd elégeti beteg édesanyját. Maradványait egy vödörbe söpri, hogy később a megmaradt nagyobb részeket ledarálja.

A varjak az egyetlen olyan lények, akiket el sem lehet kergetni. Jelenlétük még kietlenebbé teszi a már egyébként is lepusztult, szétlopott egykori gazdasági területet. A tájleírások lassan a sivárság ábrázolásába váltanak át: „Ugyanolyan nap. Távolodó, lebukó, eltűnő. A horizont alján vörös csík, szélfúvást, hideg éjszakát ígért. A vérvörös csík előterében kornyadozó fák, elszórtan. Az úton túl, egészen messze, távvezetékek. A magasfeszültségű vezetékek zúgása. Lakatlan tanyák. Kilyukadt, berozsdásodott etetőtálak. A tanyákon túl, a nem létező tanyákon túl semmi” (68).

A telep egy elszigetelt hely, egy mikrotársadalom, mely az utópisztikus elképzelések kontrasztja. Egy allegorikus tér, mely magát az élet silányságát hivatott szimbolizálni, azonban „[n]éha el lehetett hinni, hogy az élet az, ami a telepen zajlik” (103). Kiss Tibor Noé az apokaliptikus környezetet a humor teljes mellőzésével mutatja be, itt már tényleg nincs kedve nevetni senkinek. Lényegében egy férfidominanciájú közösségben járunk, melyből a gyerekek lassanként párologtak el, a nők helyzete pedig érdekes módon konstruálódik, vagy meghalnak, vagy elmenekülnek. A szebbik nem telepen élő képviselőinek pedig hiányosságaik vannak, mint Gulyás Feri feleségének, Irénkének. A negatív jellemzőik ellenére a férfiak mégis nőre vágyanak, ahogyan Pék Laci is: „...de ami a legfontosabb, nő volt” (37). Nem csupán társat szeretnének, hanem egy normális, élhetőbb életet, melyért azonban senki nem tesz lépéseket, cselekvésképtelenség jellemzi valamennyiüket, hiszen a hatalom ma már nem mondja meg, mit kell tenniük.

A regényben titokzatos halálesetek sejlenek fel: Pongrácz Antal felesége öngyilkos lett, Szokola Bandi felesége huszonhárom évesen belehalt a szülésbe, Vladák Janiék gyermekét a kombájn szabdalta halálra, Pék Laci apja részegen fagyott meg a sufniában, Tatár Pista pedig saját maga végez beteg édesanyjával. Bármerre tekintünk, halottakat látunk, de a halálesetek között nincs kauzális kapcsolat. A krimi hangulatát erősíti egyrészt az intézetben okozott mérgezés, melyet azonban a hatóságok nem kezdenek felgöngyölíteni. Másrészt a múltban történt nő, Pék Laci anyjának eltűnése is. Lépten-nyomon titkokba botlunk, de hiába várunk egy nyomozót, a történet végén sem oldódnak meg a rejtélyek.

A Fállábú, Harangozó Pál fejében születik meg az ötlet, hogy a halál kiutat jelenthetne a vegetáló életmódból, de „[n]em ölhet meg mindenkit, különben senki sem találna rájuk. Napokig feküdnének az intézetben, vérbe fagyva. Húsz halott. A Fállábú álmában elmosolyodott. Jó szándék vezérelt, mindenkinek a legjobbat akartam. Aláírás Harangozó Pál. Ezt a feliratot tűzné az iroda ajtajára” (137). A regény a létezés, a „muszaj élni” érzésről szól, amelyből azonban csak a halál jelent kiutat, ahogyan Szandra halála is ezt példázza. A lány megpróbál egyik éjjel elszökni a telepről, de másnap reggelre a varjak számára eledelként szolgáló hulla lesz. Halálát az utolsó remény eltűnéseként is értelmezhetjük. Ennek hatására megfogalmazódik az olvasóban a kérdés: vajon a halál tényleg megoldást jelenthet? Szörnyű meglepetésünkre, nem alaptalan az elgondolás.

A nézőpont mindig változik, hol az egyik, hol a másik szereplő látószögéből értesülhetünk a főként múltban történt eseményekről. Emellett az omnipotens narrátor is jelen van, kívülállóként szemléli és meséli el az eseményeket.² A regény nagy erőssége, hogy bár a szereplői felcserélhetők, és csak a második olvasás után kezd körvonalazódni alakjuk, különálló jellemet alkotnak, akiknek egyenként megvan a maguk tragédiája.

Kiss Tibor Noé nem gyűjt leveleket, fényképeket vagy ehhez hasonló tárgyakat annak érdekében, hogy hitelesen alátámaszthassa az elmondottakat, csupán leírja tényszerűen az eseményeket. Nincs rá szükség, hogy kordokumentumokat halmozzon, és az olvasónak ezzel bizonyítson, hiszen saját, egyéni élettapasztalatából táplálkozva jeleníti meg a mélyszegénységben élők mindennapjait. Egy pillanatra sem nyúl a fikcióhoz, valós embereket, valós élethelyzeteket ír le tényszerűen. „Mennyi elveszett ember. Egymáson röhögnek, de sosem mosolyognak. Lassan megöregülnek a telepen, de a kereszteződésnél mindig visszafordulnak, nekik mégis itt jó” (139) – olvashatjuk a kötet utolsó részében. A regény a létezés, az élet elviselhetetlenségét demonstrálja, a reménybe, az életbe vetett hitet hatálytalanítja.

---

² Kálmán C. György 2014. Állókép varjakkal. *Élet és Irodalom*. <http://kisstibornoe.blogspot.hu/2014/08/banksy-alatt-melyvilagban.html> (A letöltés ideje: 2014. 11. 24.)